

Наукові перспективи

Видавнича група

ВІСНИК науки та освіти

ISSN 2786-6165 (ONLINE)

Bulletin of Science and Education

серії: філологія, культура і мистецтво, педагогіка, історія та археологія, соціологія

№ 11(17) 2023

Видавнича група «Наукові перспективи»

**Громадська організація
«Християнська академія педагогічних наук України»**

«Вісник науки та освіти»

***(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)***

Випуск № 11(17) 2023

Київ – 2023

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Public organization

"Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine"

"Bulletin of Science and Education"

*(Series" Philology ", Series" Pedagogy ", Series" Sociology ",
Series" Culture and Art ", Series" History and Archeology")*

Issue № 11(17) 2023

Kiev – 2023

«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»:
журнал. 2023. № 11(17) 2023. С. 1509

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 01.12.2023, № 1/12-23)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022 № 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології (спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки (спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології (спеціальність - 035 філологія).

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, громадської наукової організації «Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання» та громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематика наукового журналу.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна).

Редакційна колегія:

- ✚ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✚ Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✚ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✚ Вакулук Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✚ Волощенко Марина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Державного університету "Одеська Політехніка" (Одеса, Україна)
- ✚ Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✚ Головна Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- ✚ Колмикова Олена Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету "Одеська морська академія" (Одеса, Україна)
- ✚ Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформації, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)
- ✚ Кошетар Уляна Петрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Куріш Наталія Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-навчальної роботи, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (Чернівці, Україна)
- ✚ Лінтвар Ольга Миколаївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Литвинська Світлана Віталіївна - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету, (Київ, Україна)
- ✚ Матійчин Ірина Мстиславівна – кандидат мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
- ✚ Матяш Ольга Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри алгебри і методики навчання математики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

- ✚ Мацько Віталій Петрович - доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (Хмельницький, Україна)
- ✚ Михайленко Любов Федорівна - доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри алгебри і методики навчання математики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)
- ✚ Михальчук Роман Юрійович - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, Україна)
- ✚ Мізюк Вікторія Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету управління, адміністрування та інформаційної діяльності Ізмайльського державного гуманітарного університету (Ізмайл, Україна)
- ✚ Міщенко Ірина Іванівна - кандидат мистецтвознавства, доцент, Заслужений працівник культури України, член Національної спілки художників України, доцент кафедри мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (Київ, Україна)
- ✚ Ніколаєв Микола Ілліч - доктор історичних наук, професор кафедри історії на методику її навчання Ізмайльського державного гуманітарного університету (Одеса, Україна)
- ✚ Осова Ольга Олексіївна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Харків, Україна)
- ✚ Палічук Юрій Іванович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини Буковинського державного медичного університету (Чернівці, Україна)
- ✚ Потенко Людмила Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, директор Черкаського інформаційно-учбового тренінгового центру Національного університету «Одеська юридична академія», доцент кафедри іноземних мов НУ «ОЮА», членкиня Центру українсько-європейського наукового співробітництва (Одеса, Україна)
- ✚ Присяжнюк Олексій Миколайович - кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та методології науки ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
- ✚ Прокопович Лада Валеріївна - доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософії культури Національного університету «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)
- ✚ Робак Ігор Юрійович - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Харківського національного медичного університету (Харків, Україна)
- ✚ Руденко Юлія Анатоліївна - доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методику дошкільної освіти ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського (Одеса, Україна)
- ✚ Сидоренко Сергій Іванович - кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Січкаренко Галина Геннадіївна - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності Державного університету телекомунікацій (Київ, Україна)
- ✚ Скляр Ірина Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології, доцент кафедри світової літератури Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ Донбаський Державний педагогічний університет, постдокторант(м. Дніпро, Україна)
- ✚ Степанова Наталія Михайлівна - кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, заступник з науки директора ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)
- ✚ Стратулат Наталія Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ, (Київ, Україна)
- ✚ Супрун Володимир Миколайович – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
- ✚ Тележкіна Олеся Олександрівна - доктор філологічних наук (спеціальність "Українська мова"), доцент, професор кафедри мовної підготовки, педагогіки та психології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, (Харків, Україна)
- ✚ Толочко Світлана Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)
- ✚ Хитровська Юлія Валентинівна - доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)
- ✚ Федотова Оксана Олегівна - доктор історичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри інформаційної діяльності Маріупольського державного університету (Київ, Україна)
- ✚ Чікарькова Марія Юріївна - доктор філософських наук (спец. "філософія культури"), професор кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
- ✚ Шандра Наталія Андріївна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна)
- ✚ Шеремет Інєса Володимирівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медикобіологічних та валеологічних основ охорони життя і здоров'я Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна)
- ✚ Шологон Лілія Іванівна - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ, Україна)
- ✚ Щербак Олена Володимирівна - кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)
- ✚ Янкович Олександра Іванівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і методику початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Тернопіль, Україна)
- ✚ Ярослав Сирник - доцент кафедри етнології та культурної антропології Вроцлавського університету (Вроцлав, Польща)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

- Красюк Ю.М., Сільченко М.В., Кучерява Т.О., Ніколенко Л.А., Супрунюк Г.М.**
*Розвиток soft skills при навчанні інформатичних дисциплін в умовах онлайн-навчання.....*785
- Криськів М.Й., Штурма М.М.**
*Робота над пунктуацією під час вивчення розділів української мови в основній школі.....*800
- Курташ Н.Я.**
*Теоретичні аспекти застосування інтегративних технологій викладання для підвищення рівня навчальної мотивації.....*810
- Лелека В.М.**
*Інформаційні технології в освітньому середовищі навчальних закладів США щодо забезпечення фізичного виховання студентів.....*824
- Лівшун О.В., Болотникова Т.Г., Токуєва Н.В., Опольська М.В., Хлєстова С.С.**
*Філософія освіти: проблема самовизначення.....*833
- Ломака О.С., Перфільєва Л.П.**
*Теоретичні підходи до екологічного виховання дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.....*847
- Луців С.І., Костирко В.В.**
*Вплив гаджетів на писемне мовлення здобувачів освіти.....*858
- Любашенко А.А., Марціновська І.П.**
*Роль асистента вчителя у створенні інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими потребами.....*868
- Максименко Ю.С., Шкуренко О.В.**
*Проблематика і стан застосування робототехніки у початковій школі.....*878
- Максимчук Л.В.**
*Професійно-адаптаційні процеси для оптимізації практично-професійної спрямованості іншомовної підготовки студентів ЗВО.....*885
- Марєєва Т.В., Токарик Л.Б., Марєєв Д.А.**
*Ефективність використання ігрових методів у практиці роботи логопедів та вихователів для розвитку мовлення дітей дошкільного віку.....*898

УДК 372.8:811.161.2

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-800-809](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-800-809)

Криськів Мирослава Йосипівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та славістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, тел.: (067) 352-28-49, <https://orcid.org/0000-0002-3907-6163>

Штурма Мар'яна Миколаївна магістрантка факультету філології і журналістики, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, тел.: (097) 952-21-22

РОБОТА НАД ПУНКТУАЦІЄЮ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

Анотація. У дослідженні детально проаналізовано зміст роботи над пунктуацією під час вивчення розділів української мови в основній школі; з'ясовано зв'язок пунктуації з синтаксисом, морфологією, граматику.

Показано, що опрацювання пунктуації у 5 та 7-9 класах нерозривно пов'язане із вивченням інших розділів української мови, тому принцип наступності повинен спрямовувати увагу вчителя на врахування логіки предмета і його окремих розділів, на необхідність опори на попереднє під час вивчення нового, на своєчасне підвищення вимогливості до учнів на наступних етапах навчання, їх самостійності в інтелектуальній роботі. Поняття наступності тісно пов'язане з перспективністю, тобто з своєчасною підготовкою до засвоєння нового, особливо складного.

Пунктуацію не можна вивчити тільки шляхом запам'ятовування правил, бо часто вживання розділових знаків залежить від стилю мовлення, особливо забарвлення думок, переданих письмово. Інколи для того, щоб правильно поставити розділовий знак, необхідно точно зрозуміти не тільки окреме речення, а й увесь текст. Тому у дослідженні відображено, що вивчення пунктуації повинно пов'язуватись не тільки з граматику, а й зі стилістикою та аналізом мови окремих письменників.

Вивчення правил пунктуації допомагає удосконалювати структуру мовлення учнів, а вміння правильно використовувати

розділові знаки сприяє чіткості і зрозумілості висловлення. Також у статті вказано, що пунктуація є важливою складовою граматичної правильності тексту: відповідне використання ком, крапок, тире та інших знаків допомагає уникати непорозумінь та помилкового розуміння тексту.

Навички використання пунктуації є важливим аспектом письмової мови, що може впливати на академічний успіх учнів. Правильна пунктуація допомагає виражати ідеї точно та вірно. Це важливо не лише в навчальних завданнях, але і у пізніших сферах життя, де важлива ефективна комунікація.

Вивчення пунктуації сприяє формуванню літературної культури учнів. Вони навчаються адекватно використовувати мовленнєві структури та відзначати їх розділовими знаками. Загалом, вивчення пунктуації в сучасній школі не лише сприяє формуванню мовленнєвих навичок учнів, а й готує їх до успішної комунікації та подальшого навчання.

Ключові слова: пунктуація, синтаксис, граматики, морфологія, принцип наступності, текст, речення, розділові знаки, шкільний курс української мови.

Kryskiv Myroslava Yosypivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, M. Kryvonosa St., 2, Ternopil, 46027, tel.: (067) 352-28-49, <https://orcid.org/0000-0002-3907-6163>

Shturma Maryana Mykolayivna master's student, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Kryvonosa St., 2, Ternopil, 46027, tel.: (097) 952-21-22

WORKING ON PUNCTUATION WHILE STUDYING SECTIONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN BASIC SECONDARY SCHOOL

Abstract. The article deals with a detailed analysis of the content of working on punctuation while studying sections of the Ukrainian language in basic secondary school; the connection of punctuation with syntax, morphology, and grammar has been clarified.

It has been shown that the development of punctuation in grades 5 and 7-9 is inextricably connected with the study of other sections of the Ukrainian language, therefore the principle of continuity should direct the

teacher's attention to considering the logic of the discipline and its separate sections, relying on the previously learned material while studying the new one, timely increase in demands on students at the next stages of study, their independence in intellectual work. The notion of continuity is closely related to perspective, that is, timely preparation for learning new things, especially complex ones.

Punctuation cannot be learned only by memorizing rules, because the use of punctuation often depends on the style of speech and special nuances of the thoughts conveyed in writing. Sometimes, in order to use punctuation correctly, it is necessary to understand not only a single sentence but also the entire text. Therefore, the research shows that the study of punctuation should be associated not only with grammar but also with stylistics and the analysis of the language of individual writers.

Learning the rules of punctuation helps to improve the structure of students' speech, and the ability to use punctuation marks correctly contributes to the clarity and comprehensibility of the statement. The article also points out that punctuation is an important component of the grammatical correctness of the text: the appropriate use of commas, periods, dashes, and other marks helps to avoid miscommunication and misunderstanding of the text.

Punctuation skills are an important aspect of written language that can affect students' academic success. Correct punctuation helps to express ideas accurately and correctly. This is important not only in academic tasks but also in further areas of life where effective communication is important.

Learning punctuation contributes to the formation of students' literary culture. They learn to use language structures appropriately and to mark them with punctuation. In general, the study of punctuation in modern schools not only contributes to the development of students' speaking skills but also prepares them for successful communication and further education.

Keywords: punctuation, syntax, grammar, morphology, principle of continuity, text, sentence, punctuation marks, the school course of the Ukrainian language.

Постановка проблеми. Українська мова є державною мовою України. Це мова українського народу, яка створена ним впродовж багатьох століть і є багатою, мелодійною, довершеною, гідною того, щоб нею пишались, особливо у сучасних воєнних реаліях. Рідна мова єднає сучасні покоління з попередніми і наступними в єдине нерозривне ціле. Вона – неоціненна національна святиня, скарбниця духовних надбань народу, запорука його подальшого культурного прогресу.

Оволодівши державною мовою, молода людина, вступаючи у самостійне життя, одержує й гарантію можливості повноцінно реалізувати свої права і свободи в межах України на всіх державних посадах, реалізувати свої здібності в культурно-освітніх сферах. Вона матиме доступ до джерел української духовності, культури, науки, мистецтва, розвиватиме свою особистість відповідно до суспільних запитів і соціальної ролі.

Для шкільного курсу характерне зростання його теоретичного рівня. Тому всі розділи, які вивчаються у школі, мають єдине спрямування. Кожна проблема навчання української мови розглядається через призму загальноосвітніх, виховних і практичних завдань, одночасно враховуються досягнення педагогічної психології у формуванні в учнів понять, умінь і навичок. Українська мова вивчається за розділами, які є дуже важливими. Тому перед вчителем стоїть важливе завдання – навчити дітей добре володіти українською мовою, застосовувати її на практиці.

У шкільний курс вивчення української мови введено і розділ «Синтаксис і пунктуація». Пунктуація – це система розділових знаків у мові і розділ мовознавчої науки про використання їх. Пунктуація тісно пов'язана із синтаксисом. Адже пунктуація використовується в реченні як основній комунікативній одиниці, за допомогою якої відбувається передача інформації, обмін думками. А речення, його структура й типи вивчаються в синтаксисі. Питання про пунктуацію хвилювало мовознавців у минулому, актуальним залишається і сьогодні. Опрацювання цієї теми займає особливе місце в шкільному курсі рідної мови, зумовлено це роллю мови як засобу формування думки, а також спілкування між людьми. З цього випливає необхідність найтіснішого зв'язку між вивченням пунктуації і опрацюванням матеріалу інших розділів української мови, потребу опори на попереднє під час вивчення нового, на своєчасне підвищення вимогливості до учнів на наступних етапах навчання, їх самостійності в інтелектуальній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна пунктуація є досить складною і розвиненою системою усталених правил вживання розділових знаків. Її необхідно здійснювати з урахуванням трьох принципів: логічного (смиислового), синтаксичного (граматичного) та інтонаційного. В історії вивчення пунктуації мовознавці відстоювали кожен свій принцип. Представники граматичного погляду на основи пунктуації (Я. Грот, С. Булич, Є. Істріна) вважали, що пунктуація здійснює лише граматичне членування речення, а тому є показником

граматичної будови з урахуванням якої і формулюються правила вживання розділових знаків. Обґрунтування змістового, логічного принципу зв'язують з іменем С. Абекумова. Л. Булаховський певною мірою поділяє інтонаційний напрям у пунктуації. «Ритмомелодична основа української пунктуації сходиться принципово на вимогу означувати розділовими знаками відповідаючі синтаксичним членуванням паузи логіко-психологічного характеру (в зв'язку зі змінами тону) і моменти емоційного порядку, супроводять синтаксичні членування» [1, с. 361]. Проте, на його думку, «єдиної принципової, свідомо обраної і послідовно проведеної системи наша пунктуація (як і пунктуація всіх інших письменств) не має» [1, с. 361].

Вивчення теоретичних питань з пунктуації здійснюється у нерозривному зв'язку усного і писемного мовлення учнів. Цим реалізується принцип зв'язку теорії з практикою, навчання з життям, підготовкою учнів до практичної діяльності. Все це передбачено програмою [3]. Але недостатньо використовуваний у педагогічній практиці прийом практичного накопичення пунктуаційних знань, не передбачених шкільною програмою на тому чи іншому етапі навчання. Ефективність практичного накопичення пунктуаційних знань виявляється ще й у тому, що він дозволяє проводити роботу, спрямовану на засвоєння пунктуаційних правил і формування пунктуаційних вмінь під час опрацювання несинтаксичних тем. Але можливості такого вивчення ще не вичерпані.

Мета статті – дослідження особливостей послідовної роботи над пунктуацією під час вивчення розділів української мови в основній школі.

Виклад основного матеріалу. Учні починають ґрунтовно опрацьовувати правила пунктуації, вивчаючи синтаксис у 8 класі. До цього часу вони обходяться елементарними відомостями із синтаксису, засвоєними в молодших класах і в 5 класі, та принагідними поясненнями вчителя щодо вживання розділових знаків під час вивчення фонетики, лексики і морфології. Через те школярі у письмових роботах допускають багато пунктуаційних помилок. До того ж спрацьовує звичка не дбати про розділові знаки, тим більше, що в молодших класах вчителі під час диктування підказують розділові знаки, з якими діти ще не ознайомилися, або не враховують помилки (зокрема, в творчих роботах) при оцінюванні.

Щоб запобігти пунктуаційним помилкам у письмових роботах учнів, учитель на початку навчального року проводить вступну бесіду про важливість розділових знаків, звертає увагу школярів на те, що

наявність чи відсутність розділового знака може змінювати зміст речення.

Для переконливості можна записати на дошці невеликий текст, пропустивши розділові знаки в ньому: *«Закарпаття! Я тобі дарую пісню цю, що в душі вирує. Хай вона не в'яне, не вмирає, краю мій ти, виноградний краю!»* (В. Сосюра).

Діти переконуються, що без розділових знаків прочитати і зрозуміти текст важко. На цьому ж уроці повторюється поняття пунктограма. Під час вивчення морфології, як правило, не використовують великі речення складно синтаксичної конструкції. Однак не можна обмежувати завдання простими реченнями, в яких немає розділових знаків. Учні повинні постійно повторювати вивчене про правила пунктуації. Варто ураховувати й те, що діти зустрічаються з складними випадками пунктуації, читаючи художні твори. Завдання вчителя - поглиблювати знання пунктуаційних правил ще до семантичного вивчення синтаксису.

У роботі над пунктуацією під час вивчення тем з морфології зосереджується увага на випадках вживання розділових знаків, які найчастіше трапляються у мовній практиці учнів 6-7 класів. Однак потрібна ще додаткова робота вчителя над пунктуаційними правилами. Зупинимось на деяких видах роботи з формування пунктуаційних навичок, які можна використовувати під час вивчення морфології.

У молодших класах та в 5 класі учні опрацьовували види речень за метою висловлювання, ознайомилися з розділовими знаками, що ставляться в кінці цих речень. Однак практика показує, що в них ще недостатньо сформовані навички вживання знака питання і знака оклику.

Під час вивчення займенника у 6 класі можна ґрунтовно повторити вживання знака питання у кінці питальних речень. Опрацьовуючи тему «Питальні і відносні займенники», треба наголосити, що питальні займенники завжди використовуються у питальних реченнях, а особлива інтонація таких речень на письмі позначається знаком питання. Пропонуємо учням записати речення з питальними займенниками.

Що місяцю зіроньки кажуть ясенькі?

Що шепчуть квітки уночі над рікою?

Що бачить у сні став глибокий, таємний?

Кому усміхаються рожі червоні? (Леся Українка).

Аналізуючи питальні займенники, шестикласники пояснюють, чому в кінці речень ставиться знак питання. Питальні речення можна використовувати також під час вивчення прислівника й частки у 7 класі.

На дошці задалегідь записується текст:

– Скажи мені, тату, про завтрашнє свято.

Як ми святкуємо День птахів?

І як ви зустрічаєте птахів?

Увага шестикласників зосереджується на реченнях із прислівником як, на характері інтонування їх, на виборі пунктограми в кінці кожного з таких речень. Учні пригадують інші прислівники, що вимовляються з питальною інтонацією (де? коли? куди? звідки?), складають з ними речення.

Модальні питальні частки вживаються тільки у питальних реченнях. Коли семикласники не засвоять цього, вони читатимуть такі речення з питальною інтонацією і ставитимуть у їх кінці знак питання.

Невже тобі неволя не обридла Хіба не нам потрібна воля?
(М. Рильський).

Вивчаючи наказовий спосіб дієслова у 6 класі, враховуємо, що такі форми нерідко виступають у спонукальних реченнях, які часто є окличними. Для аналізу записуємо речення:

Так, щоб себе продовжити у пісні, люби свій край, поете,

Будуйте життя своє правильно! (П. Тичина).

Діти визначають спосіб, особу й число дієслова і принагідно пояснюють, чому в кінці речення ставиться знак оклику. Про потребу ставити знак оклику в кінці окличних речень можна нагадати семикласникам і під час вивчення часток.

Як же тут гарно, як же тут тихо, в таку годину забудеш лихо!
(Леся Українка).

У 7 класі доцільно повторити вивчене про звертання і розділові знаки при ньому під час опрацювання відмінків іменників, зокрема кличної форми. Крім вправ підручника, варто використати речення з непоширеними і поширеними звертаннями, вираженими кличною формою іменників.

Мужай, прекрасна наша мово,

Серед прекрасних братніх мов! (М. Рильський).

Аналізуючи іменники, які стоять у кличній формі, учні з допомогою вчителя згадують, що ці слова виступають звертаннями, що звертання завжди виділяються комами. Якщо ж вони стоять на початку речення і вимовляються з виразною окличною інтонацією, то після них ставиться знак оклику:

Вітчизно! За тебе ми йшли у бої, ми в бурях звільняли далекі краї!
(В. Сосюра).

Після цього учні складають кілька речень з іменниками у кличній формі і пояснюють розділові знаки. Щоб школярі глибше усвідомили

особливості кличної форми, зокрема вживання її лише в однині, іменники-звертання пропонуємо поставити у множині: *Вітаю, вітаю вас, юні друзі.* (О. Іваненко)). Школярі роблять висновок, що у множині функцію кличної омоформи виконує називний відмінок:

Любіть свою Вітчизну, діти! (М. Рильський).

Оскільки звертання часто вживається в листах, доцільно учням дати завдання написати вдома листа (товаришеві, братові, матері).

Під час вивчення кличної омоформи можна повторити також розділові знаки при діалозі. У 5 класі учні засвоїли поняття про діалог, часто зустрічаються з ним у художній літературі, однак розділових знаків, як правило, ставити не вміють. Тому для тренувальних вправ доцільно давати діалоги, в яких є клична омоформа іменників.

Записуючи діалог, п'ятикласники з допомогою вчителя розставляють розділові знаки і пояснюють правила вживання їх, наприклад:

– *Розкажіть, журавлі, як на дальній землі зимували.*

– *Ми в казкових гаях все по рідних краях сумували.* (П. Воронько).

Удома п'ятикласникам варто записати з літературних джерел два-три діалоги, коли іменники у кличній формі (наприклад: з повісті С. Васильченка «Дитинство Шевченка»). На наступному уроці учні читають виписані діалоги, пояснюють розділові знаки при звертанні у кінці речення, а також вживання тире при репліках.

У 7 класі учні опрацьовують розділові знаки при дієприкметникових і дієприслівникових зворотах. Особливої уваги потребують речення, де дієприслівниковий зворот стоїть після сполучника і, що з'єднує два однорідні присудки. В усному мовленні, як правило, перед сполучником і робиться пауза, внаслідок чого діти здебільшого ставлять кому перед ним, забуваючи, що треба виділити саме дієприслівниковий зворот. Пропонуємо текст для тренувальних вправ на відокремлення дієприслівникових зворотів у реченнях:

Ми виходимо із куреня і, зіщулившись від ранкової свіжості, починаємо поратися біля багаття. Крикливо стрекочучи, кедрівка метушиться біля нас, майже на льоту хапаючи шматочки сиру та ковбаси.

Пополудні, коли над галявиною здіймається пекучий димок, вона знову прилітає і, з апетитом пообідавши, дотемна залишається з нами. (З журналу).

На закріплення матеріалу про дієприкметниковий та дієприслівниковий звороти можна провести пояснювальний диктант.

Пізніше, ніж завжди, прилетіли лелеки. Богдан виглядав їх уже цілий тиждень, по кілька разів на день питав у діда: «І коли вони вже

прилетять?», не догадуючись, що й старенькому теж не терпиться побачити їх. Обидва наївно вірили, що для того, хто побачить першого лелеку в польоті, весь рік буде щасливий. І зранку тильно видивлялись у небо, а лелек усе не було. Та одного дня Богдан дочекався. (І. Драч).

Доцільно звернути увагу дітей також на тире, що ставиться між підметом і присудком, вираженим іменником.

У 6 класі під час опрацювання іменника можна поглибити знання про тире, що ставиться між підметом і присудком, вираженим іменником. Нагадуємо учням, що іменник, який виступає переважно підметом і додатком, може бути і присудком. У таких випадках між іменником- підметом і іменником-присудком ставиться тире: *Краса душі, краса любові – найвища на землі краса.*

Для закріплення пропонуємо самотійно скласти кілька аналогічних речень. А далі учні записують речення: *Ніч – мов криниця без дна. Вода – як скло.* – і визначають у них синтаксичну роль іменників, характеризують вивчені граматичні категорії їх, умотивовують уживання тире між підметом і присудком.

Під час вивчення дієслова у 6 класі учні теж повторюють розділові знаки при однорідних членах речення. З цією метою можна використати текст:

Мені захотілось стрибати, співати і танцювати відраді. Сергій у наймах все робив: косив, молотив, жав, орав, сів.

Увага акцентується не тільки на дієсловах, а й на іменниках, прикметниках, визначається синтаксична роль їх тощо.

На уроках вивчення частин мови є можливість повторити правила пунктуації в складному реченні. Опрацьовуючи в 6 класі займенник, а у 7 класі сполучник, слід звернути увагу учнів на те, що у складному реченні роль сполучних слів виконують відносні займенники *хто, що, який, чий, котрий, скільки*. Вони завжди поєднують дві його частини, між якими ставиться кома, наприклад:

У пошані той у нас, хто працює вміло.

Героєм може стати тільки той, хто свідомо здійснює сміливий вчинок.

Засвоєнню правил пунктуації сприятимуть завдання із синтаксису, які вчитель ставитиме при написанні навчальний і контрольних диктантів з додатковим завданням.

Звичайно, робота над пунктуацією у курсі морфології – не самоціль, її варто проводити принагідно, і це багато дасть для піднесення рівня пунктуаційної грамотності. Знаки пунктуації відіграють велику роль у писемному мовленні, і ними не можна нехтувати.

Висновки. Пунктуація займає одне з найважливіших місць у навчанні учнів, а реалізується вона у реченнях, текстах, складних синтаксичних конструкціях. Це дає підстави говорити, що вона тісно пов'язана із синтаксисом, тобто питання наступності завжди було і залишається актуальним. Тому вчителю-словеснику потрібно систематично працювати над підвищенням пунктуаційної грамотності учнів у всіх класах.

Для реалізації принципу наступності у вивченні пунктуації, вчителю потрібно підібрати до кожного уроку найдоцільніші методи, прийоми і засоби навчання, вносити цікавинки на уроки, щоб у дітей виникав інтерес до навчання. Практика показує, що скільки б ми не намагалися зупинитися на пунктуаційних правилах, учні допускають пунктуаційні помилки. Це ще раз переконує нас, що потрібно частіше зупинитись на правилах пунктуації і давати учням більше практичного завдання, яка б тема не вивчалася, запитувати учнів, чому стоїть саме такий розділовий знак і т.д. Такий підхід сприятиме кращому засвоєнню пунктуації.

Література:

1. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л. А. Булаховського. Київ, 1991. Т. 2. 428 с.
2. Мельничайко В. Я., Мельничайко О. І. Українська мова. Дидактичні матеріали для 7 класу. Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. 112 с.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Українська мова. 5–9 класи». Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>

References:

1. Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Course of modern Ukrainian literary language] / Za red. L. A. Bulakhovskoho. Kyiv, 1991. T. 2. 428 s [in Ukrainian].
2. Melnychaiko V. Ya., Melnychaiko O. I. Ukrainska mova. Dydaktychni materialy dlia 7 klasu [Ukrainian language. Didactic materials for 7th]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 2000. 112 s [in Ukrainian].
3. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv «Ukrainska mova. 5–9 klasy» [The program for general educational institutions "Ukrainian language. 5-9"]. Zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07.06.2017 № 804. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> [in Ukrainian].